

Антоніна Кізлова

ШАНОВАНІ ІКОНИ В САКРУМІ КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКОЇ ЛАВРИ (кінець XVIII – перші десятиліття XX ст.)

Ставиться за мету визначити, як у Лаврі позиціонувалися шановані образи, що перебували в її сакрумі: Успіння, Казанська, Байбузька, Ігорівська ікони Богородиці та інші. При цьому використовуються не лише оповідні, а й документальні джерела, зокрема створені для матеріальної звітності.

Ключові слова: Києво-Печерська лавра кінця XVIII – перших десятиліть XX ст., ікона, сакрум, служителі Церкви.

Досліджуючи історію будь-якої чудотворної ікони, важливо насамперед простежити, якого значення їй надавали у храмі, де вона перебувала. Це дасть змогу отримати повніше уявлення про сакральні пріоритети служителів Церкви.

Шановані ікони Києво-Печерської лаври згадуються в працях XIX – перших десятиліть XX ст. з історії обителі. Автори стосовно сучасного їм стану монастиря лише перелічують і описують святині й пам'ятки та пов'язані з ними події, майже уникаючи пояснень і тлумачень. У їхніх працях є важлива інформація про розміщення й оздоблення шанованих ікон, богослужіння, пов'язані з останніми, богомольців¹. Сучасний дослідник Д. В. Степовик докладно висвітлює дари до ікони Успіння Богородиці², проте інтерпретує її передусім як джерело збагачення монахів.

Отже, враховуючи стан дослідження проблеми, головним є звернення безпосередньо до джерел. Для розкриття теми важливі документальні джерела, які рідко залучають для реконструкції релігійності. Збереглися майнові описи³ та документи про переміщення церковних предметів⁴. З них можна одержати відомості про оздоблення шанованих ікон, отже, й про «статус» кожної з них; про загальний стан храму, а також про уявлення щодо облаштування шанованих святинь, про наявність чи брак при останніх ознак народного шанування.

Основні джерела, які допомагають розкрити проблему використання вотивних привісок до лаврських шанованих ікон, – місячні та річні відомості еклесіарха чи скарбника про прибутки й витрати вотивів, у яких є короткі характеристики їхнього вигляду, а іноді – імена «подателів» та вартість коштовностей⁵. Виділимо й документи, що висвітлюють стосунки між

хранителями святинь, їхні обов'язки щодо чудотворних ікон та реліквій, зокрема виконання спеціальних послухів⁶.

Уявлення вірян віддзеркалюються в книгах, куди в Лаврі записували свідчення про чудеса⁷. Ці книги призначалися для внутрішньомонастирського використання, тому їхні тексти не було сенсу редагувати. Хоча згодом інформацію могли поширювати, зокрема й видозміненою.

Офіційну позицію Синоду щодо Байбузької ікони віддзеркалює справа⁸, в якій розглядаються обставини виходу в світ місяцеслова з інформацією про неї.

Основна частина оповідних джерел – щоденники та спогади мандрівників і мешканців Києва⁹. Навіть враховуючи індивідуальні риси авторів, на основі цих текстів можна простежити загальні відомості про тих, хто вшановував святині. Хоча наративи не дають змоги встановити, наскільки поширені були ті чи інші звичаї, вони цінні тим, що містять відомості про явища, які не підлягали документуванню.

У XIX – на початку XX ст. поширювалися покажчики святинь Києва і всієї держави загалом, путівники по Києву, збірки сказань про чудотворні ікони Богородиці¹⁰. Всі ці видання ми включаємо до джерельної бази, оскільки використовуємо закладені в них інформацію про сучасну авторам історію храмів та вшанування святинь, а також актуальні на час укладання праць (хоча й узяті з більш ранніх джерел) дані про чудотворні образи та реліквії. Достовірність інформації, яку надавали автори XIX – початку XX ст., міг легко перевірити будь-який читач, який мав змогу сам побувати в Києво-Печерській лаврі. За таких умов не мало сенсу свідоме викривлення фактів, хоча неточностей не завжди вдавалося уникнути.

Ще одну групу джерел становлять укладені в досліджуваний період неопубліковані й опубліковані святці та місяцеслови¹¹, у яких можуть міститися дані про особливості святинь.

Отже, джерельна база дослідження проблеми достатньо репрезентативна і складається з різномірних, незалежних за походженням джерел.

Мета статті – визначити, як у Лаврі позиціонувалися шановані ікони, що перебували в її сакрумі.

У Києво-Печерській лаврі вшановувалися ікони Богородиці – Успіння, Казанська, Байбузька, Ігорівська, «шанована богомольцями (російська)» ікона св. свт. Миколая Чудотворця¹². При цьому про останню вдалося знайти лише одну згадку, тому якихось висновків щодо неї зробити неможливо.

Серед святинь виділяється образ Успіння Пресвятої Богородиці над царськими вратами Успенського собору¹³. У джерелах таке розміщення

пояснюється по-різному. За покажчиком святинь Києва, в якому до відома читачів мала доводитися офіційна думка Церкви, образ висить над іконостасом «...як вінець усієї святині (російська)». Це порівняння дослівно використали і в путівнику¹⁴. Ікону можуть називати «найголовнішою святинею храму (російська)»¹⁵.

Іншу версію розповів один з лаврських монахів І. Долгорукову: «Все те, що віддалено від дотику людини, здається їй священнішим за ті речі, до яких вона завжди може доторкнутися без перепон, особливо зішестя образу згори донизу дуже вражає уяву простолюдинів (російська)»¹⁶.

Отже, в той час як у друкованих виданнях підкреслюється зв'язок між місцем ікони та її значенням порівняно з іншими святинями, у приватній розмові монах наголошує на тому, як розміщення образу впливає на богомольців. У будь-якому разі жоден інший чудотворний образ у Києво-Печерській лаврі так не розміщувався, не прикрашався.

Критично налаштований І. Долгоруков вважав, що ікону повісили так високо насамперед для того, щоб збирати плату за можливість прикласти до неї¹⁷. Проте, враховуючи багатовікове шанування образу Успіння, в позабогослужбовий час його спускали радше внаслідок постійних прохань богомольців, готових пожертвувати кошти в храмі навіть просто так, а не лише, аби прикласти до святині.

Окрім особливого місця в соборі, ікона Успіння, за даними джерел, найшотатніше прикрашена серед усіх лаврських святинь. Митрополит Євгеній (Болховітінов) прямо пов'язує це з тим, що образ – найперша святиня обителі¹⁸.

Хоч би який момент з історії шанованої святині віддзеркалився в документі чи наративі, при ній майже завжди згадуються вотиви, тож, на нашу думку, доцільно розглянути специфіку побутування привісок при іконі Успіння, а потім – і при інших шанованих образах Лаври.

Для характеристики лаврських кліриків показовим є те, як вони вирішували подальшу долю цих дарів. А отже, яку роль відводили «принесам» у речовому середовищі святині, в усьому храмовому просторі й чи прагнули донести до богомольців якусь інформацію чи настанову.

Щойно принесені привіски спочатку потрапляли безпосередньо до ікони. Так, раму образу Успіння пристосували, щоб зручніше розмішувати принесені богомольцями коштовності. Таке облаштування було поширеним¹⁹ і, можливо, вказувало на те, що Лавра засвідчує до богомольців та їхньої потреби розмістити дар якнайближче до шанованого об'єкта.

Удалося встановити, що будь-які дари до святинь Лаври, зокрема й до ікони Успіння, могли використовуватися незалежно від своєї форми

(хрестик, іконка, чи щось «нецерковне») на потреби обителі²⁰. На цьому тлі ще важливішим видається з'ясувати, які приноси в Лаврі вважали за доцільне зберегти і чому саме такі. Адже будь-яка привіска наочно показувала чийсь очікування допомоги при святині або їхнє здійснення. Воти, які зберігались у ризниці, теж залишалися таким свідченням, проте тільки за умови, що туди зайдуть богомольці.

Інформацію щодо тривалого збереження вотивів можна знайти передусім у друкованих виданнях окресленого періоду та майнових описах.

Судячи з кількох путівників, біля Києво-Печерської ікони Успіння досить довго перебували діамантовий та золотий, всипаний діамантами, хрестики²¹. Принаймні саме ці воти очевидці виділяли, хоча й зазначали, що привісок багато. Автори були впевнені, що хрестиків не знімуть і їх ще побачать потенційні читачі їхніх праць.

Перший з хрестиків був даром Київського митрополита Філарета, якому дістався в подарунок від імператора Миколи Павловича, другий – даром великої княгині Олександри Петрівни 1862 р.²² Отже, в цьому випадку для хранителів святині головну роль відігравала особа того, хто подав привіску. Не вдалося встановити, як поширювалися відомості про те, хто які воти дарував, окрім згадок у путівниках. Втім, навіть сама коштовність хрестиків мала вказувати на високий соціальний статус їхніх «подателів». До того ж і умови зберігання дорогих привісок на іконі були сприятливими завдяки розміщенню аж над царськими вратами.

З іншого боку, названі хрестики не стали частиною окладу, на відміну від дару великої княгині Олександри Павлівни. Вона в 1817 р. пожертвувала великий аметист у золотій оправі, всипаний діамантами. Його вже 1823 р. прилаштували у вінець Бога Отця на іконі Успіння²³. Відтоді для сторонніх камінь втрачав форму воти і її символічне значення, проте, найімовірніше, вигравав зовнішній вигляд ікони. Окрім того, у складі окладу коштовність непорушно пов'язувалася з образом. Отже, хранителі святині дбали не лише про поверхову показовість речового оточення ікони, а й про вічну молитву дарителів та про їхню душу.

Згадок про окремі послухи при чудотворних іконах Лаври, крім монахів, котрі піднімали й опускали на шнурах ікону Успіння²⁴, в наявних джерелах знайдено не було. Хоча в принципі існували «блюстителі ікони», зокрема – в Тихвинському монастирі при Тихвинському образі Богородиці²⁵. Запис надходження привісок до ікони Успіння, за рішенням духовного собору Лаври, еклесіарх мав доручити «кружечному» і «запищику»²⁶, але підсумкові відомості вів сам.

Звернемося до іншої діяльності хранителів святині, передусім – богослужбової. За тим, що при ній відправляють акафіст (щосереді), ікона Успіння в Лаврі не виділяється, адже він відбувався і при Казанському образі (щоп'ятниці). Більше того, на рівні Києва в середу читали акафіст також при іконі Богородиці Оранти (Софійський собор), так само як і в п'ятницю – при іконі Спасителя (Видубицький монастир)²⁷. Тож тут два лаврські образи нібито зрівнюються.

Однак не останню роль у комунікації з богомольцями відіграло безпосереднє залучення святинь до відправи. Воно якраз найяскравіше проявлялося з іконою Успіння. Під час виконання першого кондака акафісту об'єднаним хором обох кліросів образ разом з негасимою лампадою при ньому опускався над царськими вратами на весь час акафісту²⁸. Автор одного з путівників так передає враження від цього дійства: «Повільно спускається вона, серед глибокого мовчання натовпу, який завмер у поклони. І здається, що це не чесна ікона, а Сама всесвята Небесна Цариця (російська)²⁹». Отже, хранителі святині прагнули викликати в присутніх на богослужінні відчуття безпосереднього наближення до високої святості.

Відзначимо: активними учасниками таких служб були архієреї та архимандрити. Відомо, що в соборній відправі акафіста перед іконою Успіння зазвичай брав участь один з архимандритів³⁰. Таким чином, забезпечувалося дотримання канонічної норми та надавалася більша урочистість і значимість відправи з акафістом при святині, що, не останньою чергою, мало впливати на богомольців.

Окрім того, прочитати акафіст при іконі Успіння давали архієреям, які приїздили до Києва з інших місцевостей. Так, Арсеній, архієпископ Казанський читав його 16 вересня 1898 р., назвавши цю можливість великим щастям³¹.

Названого акафіста стосується також вказівка на чотирьох ієромонахів, які служать разом з намісником³². Але принципи їхнього відбору з'ясувати не вдалося.

Підвищений інтерес до ікони Успіння виявляв митрополит Серапіон (Александровський). Судячи з його щоденника, прикладатися до ікони владика зазвичай підходив у позабогослужбовий час, тоді як до мощей свв. угодників Печерських – перед відправою³³. Тож можна припустити, що саме шанування ікони Успіння було для нього чимось більшим, ніж обов'язок священнослужителя.

Також при образі Успіння відправлялися численні молебні, як регулярні³⁴, так і окремі для богомольців, які внесли «доброхотну» плату³⁵.

Як і з головними святинями Михайлівського Золотоверхого (мощі св. вмц. Варвари) та Братського Богоявленського (ікона Братської

Богородиці) монастирів з Києво-Печерською іконою Успіння³⁶ проводилися щорічні хресні ходи. При цьому образ Успіння був головним учасником не тільки самого хресного ходу, а й храмового свята Успенського собору загалом³⁷.

До друкованих видань XIX – поч. XX ст. увійшли відомості про «кризові» ходи з іконою Успіння перед загрозою нападу наполеонівських військ у 1812 р. та під час холерних епідемій 1831, 1847 і 1866 рр.³⁸. Це може свідчити про важливість не тільки самої присутності ікони під час хресного ходу, а й поширення інформації про особливе заступництво Богородиці в разі спільної молитви перед визначеним Її образом під час небезпеки.

Коли Велику церкву Києво-Печерської лаври урочисто освячували після ремонту, святині (образ Успіння та мощі), котрі тимчасово перебували в Троїцькій церкві обителі³⁹, переносили на попередні місця хресним ходом. Керував ним митрополит Феогност. Хід ішов зі співом тропарів: по черзі – Успінню та Преображенню. Людей було багато, але поліція підтримувала порядок⁴⁰. Тобто помітне прагнення Лаври не лише вшанувати святиню, а й запобігти можливим прикростям у натовпі вірян.

В досліджуваний період у Лаврі (щонайменше протягом 1868–1912 рр.) велися також записи свідчень, які місцеві та прийшли богомольці давали про чудеса з ними при іконі Успіння та мощах свв. угодників Печерських⁴¹.

Казанську ікону з Близніх печер Лаври було залучено до кола шанованих святинь через відправу при ній акафістів та великопісних пасій⁴², але акафіст при ній читався Благовіщенню⁴³. Втім, «неприсотсований» акафіст Покрову відправляли при образі Оранти в Софії Київській⁴⁴. Тобто для Києва таке явище не було винятком.

Щоправда, еклесіарх Валентин під час опису лаврських святинь і старожитностей вказує, що ікона «схожа на Казанську (російська)»⁴⁵, тож, можливо, ця подібність була досить умовною.

Так, на «Златовратській» іконі Богородиці було написано, що вона – Казанська⁴⁶. І хоча священник Старокиївської Троїцької церкви П. Задерецький досить переконливо довів, що це не так⁴⁷, образ і далі шанували саме як список Казанської ікони. З чим це було пов'язано, пояснити складно. Очевидно, служителі Церкви пішли шляхом найменшого спротиву, адже зруйнувати стереотип, який формувався щодо святині десятиліттями, було б непросто.

До того ж для XVIII – початку XX ст. офіційно новоявлені ікони визнавали рідко, бо на рівні Синоду та консисторій прояви народної релігійності вважалися забобонами⁴⁸. Тож імовірно, статус списку «авторитетної» ікони, такої як Казанська, міг, на думку кліриків, захистити від тривалої перевірки на «справжність».

Саме проблема офіційного визнання постала з Байбузькою іконою Богородиці, яка згадується в одному з Місяцесловів лаврського друку⁴⁹.

У справі про Байбузьку ікону міститься указ Синоду, в якому пояснюються обставини щодо неї. 1832 р. в Києві був виданий (за схваленням цензури від 1824 (sic!) р.) згаданий Місяцеслов. Але в Синоду не було ніяких відомостей про цю ікону, тому справу передали на розгляд оберпрокурора⁵⁰. Синод вимагав від митрополита Київського – Євгенія (Болховітінова) – відповіді: «а) чи давно згадана ікона явилася в с. Байбузькому і які були при цьому і після цього знамення, за якими її визнано чудотворною; б) чи було проведено як щодо її явлення, так і щодо чудес, котрі від неї відбувалися, дослідження, і що після нього виявилось; в) навіщо цю ікону в 1832 р. перенесли з с. Байбуз до Києво-Печерської лаври, і чому саме встановлено святкування їй 26 грудня і г) чому ні про явлення її в с. Байбузі, ні про чудеса, які від неї відбуваються, ні про перенесення її в Лавру не було доповіді С. Синоду (російська)», а випуск і продаж книги до надання відповідних відомостей призупинити. Також Синод збирався з'ясувати, чому вже після ухвалення цензора текст доповнювали⁵¹.

У лютому 1835 р. митрополит Євгеній відповів Синоду, що Байбузька ікона явила чуда 1831 р., і коли місцевий благочинний повідомив про це, митрополит призначив дослідження разом з Черкаським земським судом. Виявилось, що відбувалося багато чудес⁵². Зокрема вказано, що після молитов, молебню та подання двох разків коралового намиста біля образу від невідомої хвороби зцілилася кріпачка Фотина Сидоренкова (докладний допит її самої та свідків додається)⁵³. Саме після цього почали сходитися люди «різного суспільного стану (російська)», замовляли молебні, жертвували гроші та речі й також одужували: «сліпі отримували зір, божевільні – свідомість, також і кульгаві відходили здоровими, що справедливо за обов'язком присяги показали, в тому й розписалися (російська)»⁵⁴.

Попри все, ікону, аби запобігти забобонам, перенесли до Києва: спочатку до Софійського собору, потім – до Лаври. В село ж надали точну копію. Але в Лавру почав постійно сходитися народ, тому було визначено день 26 грудня, коли в Лаврі зазвичай буває молебень Собору Богородиці⁵⁵.

Зі справи помітно, що офіційно ікону чудотворною в результаті дослідження в Києві не визнали. Попри це, її внесли до Місяцеслова, причому саме під назвою «чудотворна»: «Цього дня буває святкування у Києво-Печерській Лаврі Чудотворній Іконі Богородиці, іменованої Байбузькою... (російська)»⁵⁶. Чому зробили саме так (і навіщо, якщо справді хотіли запобігти забобонам, селянам дали копію образу), потрібно з'ясувати

додатково. Щодо рапорту в Синод митрополит Євгеній зазначив, що документ склали й передали секретареві Київської консисторії, але той помер. А рапорт залишився серед паперів покійного⁵⁷.

На рівні Синоду місцеве розслідування визнали формальним, «нікчемним» (щоправда, аргументовано), а ікону наказали негайно сховати до ризниці⁵⁸.

Постає ще одна проблема: наскільки в Лаврі сприяли чи перешкождали народному шануванню ікони? Є інформація про досить численні вотиви при Байбузькій іконі, причому останні згадки датовані лютим 1836 р., тобто місяцем, коли Синод постановив заховати святиню⁵⁹. Тож якщо ці дари приймали і фіксували, для богомольців не було перешкод, поки не втрутився Синод.

У майновому описі Дальніх печер вказується, що від однієї з ікон Богородиці в церкві Різдва Богородиці на Дальніх печерах срібні воти брали на виготовлення лампад, а золоті – на позолоту іконостаса в печерній церкві⁶⁰. Тобто їх було достатньо для того, щоб використовувати на потреби храму, але сама ікона більше ніде не згадується як шанована. Можливо, аби уникнути ще одного розслідування, в Лаврі визнали за доцільне не виявляти офіційної підтримки народному шануванню.

Є відомості, що до Ігорівської ікони, розміщеної в Успенському соборі біля солеї⁶¹, особливо ревно зверталися богомольці, які потрапили в біду⁶², але в документах обителі не вдалося знайти відомостей про те, що при ній були привіски або інші дари. Не називаються й конкретні випадки шанування.

Отже, в Києво-Печерській лаврі спостерігаються шановані ікони різних типів: загальновідомий і загальновизнаний образ Успіння; офіційно визнані й шановані, але порівняно менш помітні для богомольців давня Ігорівська ікона та список з Казанської ікони; офіційно не визнана, але активно шанована в народі за підтримки на рівні Київського митрополита й Лаври Байбузька ікона. Таке співіснування свідчить передусім про готовність обителі задовольнити велику потребу вірян у молитовному контакті зі святинями. Іконі Успіння відводилася роль символічного центру сакрального простору і соціальної системи Лаври як святого місця. Ймовірно, як святині, «однойменній» з обителю.

1. Болховітінов Є. Вибрані праці з історії Києва / Болховітінов Є. – К., 1995. – С. 36–392; Киевские пещеры и Киево-Печерская лавра. – К., 1864. – 86 с.; Краткое историческое описание Киево-Печерской лавры. – К., 1808. – 271 с.; Кондратьев И. К. Историческое описание Киево-Печерской лавры в г. Киеве. – К.: Е. А. Губанов, 1886. – 48 с. 1886; Л(ебединцев) П. Киево-Печерская лавра в

- ее прошедшем и нынешнем состоянии / Л(ебединцев) П. Г. – К.: КПЛ, 1894; Савенко А. И. Великая церковь Киево-Печерской лавры / А. И. Савенко. – К.: П. И. Кушнерев, 1901. – 42 с.
2. Степовик Д. Історія Києво-Печерської лаври. – К., 2001.
  3. Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (Далі – ІР НБУВ). – Ф. 1. – Спр. 5411. Описание внутри великой Печерской церкви, 1845 р. – 57 арк.; Спр. 5414. Опись церковному имуществу (на Дальних пещерах). – 263 арк.; Ф. XIII. – Спр. 3476. Описание Киево-Печерской лавры. – 125 арк.
  4. ЦДІАК України. – Ф. 128. – Оп. 1, загальний. – Спр. 771. Дело об отдаче в Лаврскую ризницу самоцветных серег и золотого кольца, 1787 р. – 5 арк.
  5. Див.: Кізлова А. А. Дари богомольців до ікони Успіння Богородиці в Києво-Печерській лаврі: використання у 20–50-х рр. ХІХ ст. / А. А. Кізлова // Могилянські читання 2008. Зб. наук. праць. – К., 2009. – С. 39–43.
  6. ЦДІАК України. – Ф. 128. – Оп. 2, загальний. – Спр. 110 (1826–1835). Книга, данная Киево-Печерской лавры из Духовного Собора епископу соборному старцу Гимнасию для поручения кружечному с запищиком на записку подаваемых от Богомольцев к чудотворному Успения Богоматери образу привесок, 1826–1835 рр. – 87 арк.
  7. ЦДІАК України. – Ф. 128. – Оп. 1, благочинний. – Спр. 3304. Дело Духовного собора Киево-Печерской лавры с письменными заявлениями разных лиц об исцелениях, полученных от иконы Божией Матери и Преподобных угодников Киево-Печерских, 1868–1912 рр. – 110 арк.
  8. Российский государственный исторический архив (Далее – РГИА). – Ф. 815. – Оп. 16. – Д. 1078. О Байбузской иконе Божией Матери. – 26 л.
  9. Долгоруков И. Славны бубны за горами или Путешествие мое кое-куда в 1810 г. / И. М. Долгоруков // Чтение в Императорском обществе истории и древностей Российских. – 1869. – Кн. 3; ІР НБУВ. – Ф. 1. – Спр. 6. Дневник митрополита Серапиона, 1804–1824 рр., 761 арк.; Ковалевский А. Путешествие богомольца в Козельщину для поклонения новопрославленной чудотворной иконе и в Киев / Ковалевский А. – Б. м. и г. – Вырезка из журнала «Душеполезное чтение». – С. 274–453; Путешествие на богомолье в Киев Арсения, архиепископа Казанского 1898 года, сентября 6–21: Путевые заметки высокопреосвящ. а. Арсения. – Казань: типо-лит. Императорского университета, 1898. – 22 с.; Путешествие по святым местам русским. – Ч. 1. – СПб., 1888.
  10. Богоматерь / под. ред. Е. Поселянина. – К., 2002 (Репринтное издание 1909 года). – 800 с.; Закревский Н. В. Летопись и описание города Киева: в 2 т. / Закревский Н. В. – Т. 2. – М.: Унив. тип, 1868; Захарченко М. М. Киев теперь и прежде = Київ тепер і раніше / Захарченко М. М. – К.: Задруга, 1995. – 290 с. – (Вых. дан. ориг.: К.: Кульженко, 1888). – С. 100; Земная жизнь Пресвятой Богородицы / Сост. С. Снегирева. – Ярославль: Норд, 2006. – 458 с. – (По изд. 1898 г.); Максимович И. Паломник Киевский / Максимович И. – К.: Ф. Гликсберг, 1845. – 146 с.; Н. Ч. Киев и его святыни. – М.: И. Д. Сытин, 1900. – 146, VI с.; Описание явлений чудотворных икон Пресвятыне Богородицы, с показанием времени, когда оные случились, и мест, где сии святыне иконы

- находятся, в какие числа бывает празднество им и по какому случаю оно установлено / Собр. из разных ист. кн. Г. Ф. – М.: С. Селивановский, 1838. – 45 с.; Петровский С., прот. Киев, его святыни и другие достопримечательности / Петровский С., прот. – 4 изд. – Одесса: Фесенко, 1907. – 110 с.; Прибавление к путеводителю «Киев и его окрестности»: Печерская Лавра и к ней главнейшие пути через Киев / Сост. Н. Тарановский. – К.: КПЛ, 1883. – 180 с.; Путеводитель по Киеву и его окрестностям : С адресным отделом, планом и фототип. г. Киева / Соч. В. Д. Бублика. – К.: тип. С. В. Кульженко, 1897. – 256 с.; Путеводитель по святым местам Киево-Печерской Лавры. – К.: КПЛ, 1871; Сведение о существующих в России лаврах и монастырях. – М., 1850. – С. 7; Русский паломник. Святые места, чтимые православным русским народом / Сост. Е. Тихомиров. – Москва, С. И. Леухин: 1886; Семеновский Н. Киев, его святыни, древности, достопамятности и сведения, необходимые для его почитателей и путешественников / Семеновский Н. – К.: Губернское управление, 1871. – [2], 239, II, III с.; Стельмашенко М. А. Киев, его святыни и достопримечательности / Стельмашенко М. А. – СПб. : Отрезвление. – 1914. – № 12. – Вып. 45. – 34 с.; Титов Ф. Путеводитель при обозрении святынь и достопримечательностей Киево-Печерской Лавры и г. Киева / Титов Ф. – К.: КПЛ, 1910. – 191 с.; Тулубовский Я. А. Святые лавры русской земли / Тулубовский Я. А. – К.: КПЛ, 1887; Указатель святыни и священных достопамятностей Киева. – К.: КПЛ, 1850.
11. IP НБУВ. – Ф. 301. – Спр. 696. Бумаги прот. Н. Оглоблина, № 19/III. Святыцы киевских святых и киевской святыни, 1864 р. – 117 арк.; Киевский месяцеслов с присовокуплением разных статей к российской истории и киевской иерархии относящихся. – К.: КПЛ, 1832.
  12. IP НБУВ. – Ф. 301. – Спр. 696, № 19/III. – 117 арк.; ЦДІАК України. – Ф. 128. – Оп. 2 заг. – Спр. 110 (1826–1835). – Арк. 56–86; ф. 193. – Оп. 1. – Спр. 303; ф. 442. – Оп. 34. – Спр. 841. – 139 арк.; Киевские пещеры... – С. 28; Киевский месяцеслов с присовокуплением... – С. 334–335, 361; Ковалевский А. Указ. соч. – С. 299, 438; Максимович И. Указ. соч. – С. 47–48; Путеводитель по святым местам... – С. 96; Савенко А. И. Указ. соч. – С. 29; Сведение о существующих... – С. 7; Семеновский Н. Киев, его святыня... – С. 107; Титов Ф. Указ. соч. – К.: КПЛ, 1910. – С. 22–23, 25, 38.
  13. Долгоруков И. Славны бубны... – С. 265; IP НБУВ. – Ф. XIII. – Спр. 3476. – 125 арк.; Описание явлений... – С. 9; Путеводитель по святым местам Киево-Печерской... – С. 50; Русский паломник... – С. 112; Савенко А. И. Указ. соч. – С. 29; Указатель святыни... – С. 15.
  14. Прибавление к путеводителю... – С. 50; Титов Ф. Указ. соч. – С. 15.
  15. Савенко А. И. Великая церковь... – С. 29.
  16. Долгоруков И. Славны бубны... – С. 265.
  17. Там же.
  18. Болховитинов Евгений, митр. Указ. соч. – С. 322.
  19. Цеханская К. В. Иконопочитание в русской традиционной культуре / Цеханская К. В. – М. : ИЭА РАН, 2004. – С. 96; ЦДІАК України. – Ф. 128. – Оп. 2, загальний. – Спр. 162. Месячные ведомости епископа Лавры... при иконе Успения Божьей Матери в Успенском соборе, 1841 р. – Арк. 12.

20. Кізлова А. А. Дари богомольців до ікони Успіння Богородиці в Києво-Печерській лаврі: використання у 20–50-х рр. XIX ст. / А. А. Кізлова // Могилянські читання 2008. Зб. наук. праць. – К., 2009. – С. 39–43.
21. Захарченко М. М. Указ. соч. – С. 100; Л(ебединцев) П. Указ. соч. – С. 43; Прибавление к путеводителю... – С. 54; Путеводитель по Киеву... – С. 45; Тулубовский Я. А. Указ. соч. – С. 23.
22. Захарченко М. М. Указ. соч. – С. 100; Л(ебединцев) П. Указ. соч. – С. 43; Прибавление к путеводителю... – С. 54; Путеводитель по Киеву... – С. 45; Тулубовский Я. А. Указ. соч. – С. 23.
23. Закревский Н. В. Указ. соч. – С. 119; Сементовский Н. Киев, его святиня... – С. 174.
24. Титов Ф. Указ. соч. – С. 23.
25. Цеханская К. В. Указ. соч. – С. 88.
26. ЦДІАК України. – Ф. 128. – Оп. 2, загальний. – Спр. 110 (1826–1835). – Арк. 1; 51–70.
27. Кізлова А. А. Обов'язки служителів Церкви щодо святинь Києва (кінець XVIII – початок XX ст.) // Історія релігій в Україні. Наук. щорічник. – Львів, 2009. – С. 487.
28. Див. напр., Болховитинов Евгений, митр. Указ. соч. – С. 53–54; Путеводитель по Киеву... – С. 45.
29. Н. Ч. Указ. соч. – С. 100.
30. Кізлова А. А. Обов'язки служителів Церкви... – С. 487.
31. Путешествие на богомолье в Киев Арсения, архиепископа Казанского 1898 года, сентября 6-21. – Казань : типо-лит. Императорского университета, 1898. – С. 17.
32. Ковалевский А. Указ. соч. – С. 448.
33. ІР НБУВ. – Ф. 1. – Спр. 6. – Арк. 56 зв., 243 зв., 320, 417, 500 зв., 532 зв., 608 зв., 693 зв. та ін. арк.
34. Кондратьев И. К. Указ. соч. – С. 44.
35. Путеводитель по Киеву... – С. 45.
36. Максимович И. Указ. соч. – С. 138.
37. Путешествие по святым... – С. 628–632; Н. Ч. Указ. соч. – С. 133–135.
38. Прибавление к путеводителю... – С. 322–323.
39. Савенко А. И. Указ. соч. – С. 36.
40. Савенко А. И. Указ. соч. – С. 37.
41. ЦДІАК України. – Ф. 128. – Оп. 1, благочинний. – Спр. 3304. – 110 арк.
42. Богоматерь... – С. 445; Прибавление к путеводителю... – С. 96.
43. Ковалевский А. Указ. соч. – С. 308, 438.
44. Ковалевский А. Указ. соч. – С. 308, 438.
45. ІР НБУВ. – Ф. 301 – Спр. 696. – Арк. 99 зв.
46. ЦДІАК України. – Оп. 876. – Спр. 112. Описание имущества Киево-Лыбедской церкви, 1876 р. – 28 арк.
47. Заметки о Старокиевской Троицкой церкви // Киевские епархиальные ведомости. – К., 1864. – № 2. – Отд. 2. – С. 50–51.
48. Чистяков П. Г. Почитание местных святых в российском православии XIX – XXI вв. : дисс. ... канд. ист. наук : 24.00.01 / Чистяков Петр Георгиевич. – М., 2005. – С. 273–274.

49. Киевский месяцеслов... – С. 334–335, 361.
 50. РГИА. – Ф. 815. – Оп. 16. – Д. 1078. – Л. 1–1 об.
 51. РГИА. – Ф. 815. – Оп. 16. – Д. 1078. – Л. 2–3.
 52. РГИА. – Ф. 815. – Оп. 16. – Д. 1078. – Л. 7 об. – 8 об.
 53. РГИА. – Ф. 815. – Оп. 16. – Д. 1078. – Л. 9 об. – 12 об.
 54. РГИА. – Ф. 815. – Оп. 16. – Д. 1078. – Л. 12 об.
 55. РГИА. – Ф. 815. – Оп. 16. – Д. 1078. – Л. 7 об. – 8 об., 14.
 56. Киевский месяцеслов... – С. 361.
 57. РГИА. – Ф. 815. – Оп. 16. – Д. 1078. – Л. 8 об. – 9.
 58. РГИА. – Ф. 815. – Оп. 16. – Д. 1078. – Л. 16–20.
 59. ЦДІАК України – Ф. 128. – Оп. 2 заг. – Спр. 110 (1826–1835); спр. 141. Месячные ведомости эккlesiарха Лавры... при иконе Успения Божьей Матери..., 1834 р. – 16 арк.; спр. 145. Месячные ведомости эккlesiарха Лавры... при иконе Успения Божьей Матери..., 1836 р. – Арк. 1; РГИА. – Ф. 815. – Оп. 16. – Д. 1078. – Л. 1.
 60. ІР НБУВ. – Ф. 1. – Спр. 5414. – Арк. 22.
 61. Захарченко М. Указ. соч. – С. 118; Титов Ф. Указ. соч. – С. 42.
 62. Богоматерь... – С. 335; Титов Ф. Указ. соч. – С. 25.

SUMMARY

Antonina Kizlova

**HONORATED ICONS IN THE KYIV-PECHERSK LAVRA SANCTUARY
(LATE 18TH – THE FIRST DECADES OF 20TH CT.)**

In the article an author puts for a purpose to define how the honored icons which were in its sanctuary were positioned in Lavra: Uspinnya, Kazanska, Baybuz'ka, Igorivska icons of Virgin etc. Not only narrative but also documentary, sources, in particular created for the financial accounting, are used.

Keywords: Kyiv-Pechersk Lavra (late 18th – the first decades of 20th ct.), icon, sanctuary, servants of Church.